

ABDULLAH TUKAY'IN (1886-1913) YETİŞTİĞİ ÇEVRE VE HALK KÜLTÜRÜ

The Social Context of Abdullah Tukay (1886-1913) and Folk Culture

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN*

ÖZ

Tatar edebiyatının kurucularından biri olan Abdullah Tukay, Tatar toplumuyla özdeşleşmiş bir şahsiyettir. Tatar toplumunun yaşadıklarını ilk kaynaktan görmek ve anlamak için onun eserlerine ve hayat hikâyesine bakmak yeterlidir. Halkın çektiği acıları ve sıkıntıları bizzat yaşayan bir şair olan A. Tukay, eserlerinde ruhsal yaşantısının izdüşümleri görülmesinin ötesinde, Tatar toplumunun da sosyal ve siyasi alanda geçirdiği değişimlerin bir yansıması olarak algılanmalıdır. Gerek didaktik gerekse millî şiirlerinde, hatta dinî şiirlerinde, hep toplumun yararına öncelik veren A. Tukay'ın, XIX. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar gelen süreçte, Tatarların edebiyat ve dil oluşturma mücadelelerinde önemli bir yeri vardır. Tukay'ın yaratıcılık yolunda halkının yüzyıllar içinde oluşturduğu birikim, belirgin bir yer tutmaktadır. Bu birikim, şairin 27 yıl gibi çok kısa ömründe, yaşadıklarıyla bütünleşmiş ve çağdaş Tatar edebiyatının temel taşları olarak adlandırabileceğimiz eserleri ortaya çıkarmıştır. Halk kültürü unsurlarını, bilimsel bir zemine oturtmak isteyen Tukay'ın, yaratıcılık yolunu ana hatlarıyla izlenmeye çalışılan bu incelemede, onun yaşadığı farklı sosyal çevre ve ortamların, sanatçının yaratıcılığı üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca maddi kültürün kaybolabileceğini, ancak atalardan gelen halk kültürünün her türlü zorluğa meydan okuyarak kaybolmadığını göstermek isteyen Tukay'ın bu düşüncesini hayata geçirme başarısında etkili olan faktörler üzerinde de durulacaktır. Toplumunun her yönden gelişmesine kendini adanmış bir şair olan A. Tukay'ın hayatı, onun üretim çevresi ve halk kültürü hakkındaki görüşlerine yer verilerek A. Tukay üzerine, araştırmacıların dikkat çekmeleri amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Modern Tatar Edebiyatı, Abdullah Tukay, Sosyal Çevre ve Şartlar, Halk Kültürü

ABSTRACT

One of the founders of Tatar literature Abdullah Tukay is a person who is identified with Tatar society. In order to learn and understand Tatar society's life story from a primary source, it's enough to read Tukay's works and learn his own life story. Tukay's works should be understood as not only the projection of his spiritual life, but also the reflection of Tatar society's cultural and political transition as well. In Tukay's creativity Tatar society's experience has an important place. This experience became united with Tukay's life and Tukay's works which can be identified as contemporary Tatar keystones appeared. In this paper Tukay's creativity's outlines will be followed and the effect of different social spheres he lived on his creativity will be defined. In addition to this, how Tukay showed that the material culture might disappear in time but the folk culture transmitted by the ancestors resists disappearance will be analyzed. The effects that helped him to fulfill this idea will also be pointed out. Shortly, the aim here is to attract the scholars' attention to the importance of A. Tukay as a literary figure by presenting his social circle and ideas about folk culture.

Key Words

Modern Tatar Literature, Abdullah Tukay, Context, Folk Culture

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. fikret.turkmen@ege.edu.tr

Bir yazar, eserlerinde temel konuları işlerken toplumuyla bütünleştiği ölçüde toplumun yazarı; bir şair de toplumuna bütün içtenliğiyle bakabildiği ölçüde toplumunun şairi olabilir. İçinde yaşadığı toplumla bütünleşmeyen yazar, şair ve yayıncı, kitlelerin kalbinde kendine yer bulamayan, ancak sistem tarafından zorla yaşatılmak istenen sıradan bir kalem sahibi olabilir.

Tatar edebiyatının kurucu adları arasında yer alan Abdullah Tukay, Tatar toplumuyla özdeşleşmiş, o topluma mal olmuş bir şair ve yazardır. Böyle bir şahsiyetin hayat yoluna bakmak bizler için aynı zamanda, Tatar toplumunun yaşadıklarını ilk kaynaktan görmek ve anlamak demektir. Bu nedenle, Abdullah Tukay'ın eserleri, onun ruhsal yaşantısının izdüşümleri olmasının ötesinde, Tatar toplumunun da sosyal ve siyasi alanda geçirdiği değişimlerin yansıması olarak algılanmalıdır. Tatar edebiyatının kısa bir hayat ve uzun bir yaratıcılık dönemi geçirmiş seçkin bir şair ve yazarı olan Tukay'ın eserleri, onu doğru olarak algılamamızın temel kaynaklarıdır. Bu kaynaklar, şairin yaşadıklarını bize en ince noktasına kadar anlatır.

Tukay'ın yaratıcılık yolu, bu incelemede ana hatlarıyla izlenilmeye çalışılıp, onun yaşadığı farklı sosyal çevre ve ortamların sanatçının yaratıcılığı üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılacaktır.

Tukay'ın yaratıcılık yolunda halkının yüzyıllar içinde oluşturdu-

ğu birikim, belirgin bir yer tutmaktadır. Bu birikim, şairin yaşadıklarıyla bütünleşmiş ve çağdaş Tatar temel taşları olarak adlandırabileceğimiz eserleri ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı, pek çok toplumda olduğu gibi, Tatar toplumunda da çalkantılı bir dönemdir. Şair ve yazar olarak tanınan Abdullah Tukay'ın yaşamı da Tatar toplumunun bu dönemine denk gelmektedir. A. Tukay, bu dönemde nasıl bir çevrede bulunmuş, bu çevreden nasıl etkilenmiş, çalışmalarında hangi kaynaklardan beslenmiştir? Bütün bu soruların cevabı, bu önemli şahsiyetin daha iyi anlaşılmasını ve böylece okuyucuların onun eserlerindeki kahramanlarla daha kolay bütünleşmesini sağlayacaktır.

Sanatçıları ve onların ürettiklerini analiz ederken, çevre faktörü birinci derecede önemlidir. Genel olarak yaratıcılığın açık- geniş çevre, açık- dar çevre, kapalı- geniş çevre ve kapalı- dar çevre olmak üzere dört farklı çevrede gelişmiş olduğu bilinmektedir.

Sırasıyla bu çevre tanımları ele alınacak olur ise, ilk çevre, "Açık- geniş çevre" dir. Bu çevre, mitik ve epik eserlerin yaratıldığı, fizikî gücün ön plana çıkarıldığı etik ve estetik öğelerin daha geri planda görüldüğü bir edebî muhit doğurur. Böylesi bir çevrede üslûp olarak tavsif üslubu ön plandadır. Bu üslûp genel tanımı ile abartılı, isimlerin sıfatlarla, filmlerin zarflarla, iç içe kullanıldığı bir üsluptur.

İkinci çevre ise “Açık-dar çevre” dir. İster sosyal, ister coğrafi olsun, bu çevrede yaşayan sanatkâr, pastoral eserler verir. Tabiat unsurlarıyla bütünleşir. Bu bütünleşme sosyal çevre için de söz konusudur. Tabiat-taki her şey ahenklidir ve antropomorfik bir tasavvur telkin eder. Bu çevrede hayvanlar, bitkiler ve kozmik âlem, insanla birlikte bir senfoni ahengi içindedir. Sanatkâr da bu ahengi aksettirir.

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılan açık çevrelerde olduğu gibi, kapalı çevrelerde yaşayan insanlar da bu çevrelere uygun eserleri yaratmak durumundadır. “Kapalı-geniş çevreler”, büyük saraylar, şatolar, dergâhlar gibi kapalı; ancak geniş çevrelerdir. Buralarda yaşayan sanatkârlar; ihanet, entrika, hile vb... psikolojik duyguları yaşar, doğal olarak, yarattıkları eserler de bu psikolojiyi yansıtan eserler olur. İlişkiler hep yüzeyseldir. Orta çağda yaratılan eserler, bu türün tipik özelliklerini taşırlar.

“Kapalı- dar çevreler”, ister sosyal, ister coğrafi olsun patolojik çevreleridir. Bu çevrelerde yaşayan ve yaratan sanatkârlar daima bunalmış bir psikolojiyi yansıtır. Bir hastane odası veya bir hapisane hücresi, bu çevrelerin en belirgin örneklerini teşkil eder. Türk edebiyatında Peyami Safa'nın “9. Hariciye Koğuşu” isimli romanı baştan sona kadar böyle bir psikolojinin romanıdır.

Bu kısa açıklamalardan sonra A. Tukay'ın hayatı, onun üretim

çevresi ve halk kültürü hakkındaki görüşleri üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Abdullah Tukay, ömrünün ilk dönemini (1886-1905) açık ve dar bir çevrede geçirmiştir. Bu çevre, A. Tukay'ın Kazan'a gelmeden önce yaşadığı ve etkilendiği çevredir. Kazan'daki dönemi ise artık birikimlerini değerlendirdiği, şiirlerini ve fikirlerini yayınladığı dönem olarak ele alınabilir. Bu dönemde, yaşadığı çevre daha sonra kapalı- dar çevreye dönüşür. Ancak o, ilk dönemdeki çevreden aldığı tesirleri, bu devrede de sürekli kullanmıştır.

A. Tukay'ın halk kültürüyle terbiye edilişi, onun yaratıcılığında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Üstelik Kazan'da yaşadığı dönemde coğrafi çevre de etkili olmuş, bu şehrin iklimi Tukay'ı sürekli kapalı yerlere itmiştir. Çocukluk dönemindeki acılı hayatına rağmen pastoral çevresinden etkilenen Tukay, 1895'te geldiği Cayık'ta da dar kapalı alanlarda yaşamak zorunda kalmıştır. Kazan'a gelince sosyal çevresi değişmiş; ancak o, değişen bu çevreye uyum sağlayamamıştır.

A. Tukay, Cayık'ta kaldığı sürece devamlı olarak Kazan'a gitmek ve Tatar fikir hayatının içine girmek arzusunu taşır. Zaten Cayık'ta *Fikir*, *El Asrû'l - Cedit* ve *Uklar* gazete ve dergilerinde yayınladığı şiirleri Kazan'daki yazar, şair ve yayıncılar tarafından dikkatle izlenmiş ve bazı yayınevleri onun şiirlerini toplu olarak yayınlamak üzere teklifler yapmaya başlamışlardır. Bu teklif-

ler, A. Tukay'ın büyük bir heyecanla Kazan'a gitmesini sağlar. Şair, "Par At" şiirinde bu heyecanını şu dizelerle dile getirir:

...

Eyte irtengi namazga bik mat-
tur, mufilu ezan

Ey Kazan! Dertli Kazan! Mufilu
Kazan, Nurlu Kazan

Şair, Kazan'daki ilk aylarında, doğduğu köy olan Kuşlaviçi ve çocukluğunun bir kısmını geçirdiği Uçili ve Kurlay köylerini ziyaret eder. Bu ziyaretleri onun çocukluk hatıralarının yeniden canlanmasına sebep olur.

Medreseden ayrılp Kazan'a gelen şairde, sosyal değişikliğinin yarattığı psikolojik durum, hemen etkisini gösterir. Kazan'da bulunduğu bu ilk dönemde Tukay, kendisini bilgi ve görgü bakımından yetersiz görmüş ve zaman zaman taşralı psikolojisine bürünmüştür. A. Tukay'ın ilk kitabını basan Ilmuddin Efendi, "Şairin bulunduğu meclislerde Rus şairlerini tenkid edecek kadar bilgiye sahip Kazanlı gençleri görünce, kendisini basit ve taşralı gibi hissettiğini" söyler. (Velidî 1933: Özkan 1994'ten)

Abdullah Tukay'ın, halkın çektiği acıları ve sıkıntıları bizzat yaşayan bir şair olması, onun tenkit gücünü de beslemiştir. *El Islah* gazetesinde çıkan "Tenkiyt Kirekli Şeydi" makalesi, bu bakımdan dikkate değerdir. Bu gazete onun hayatında çok önemli bir yer tutar.

1908 yılında Ali Asgar Kemal Efendi'nin çıkarmaya başladığı *Ye-*

şin (Şimşek) mizah dergisi, Tukay'ın ruhunda esen fırtınaların ve hiciv gücünün sergilendiği yer olur. Şair, bu dergide yazdığı yazılarla, başta taassup olmak üzere çeşitli sosyal problem ve köhne zihniyetlerle alay eder.

Toplumunun her yönden gelişmesine kendini adanmış bir şair olan A. Tukay, elbette bu dönemde dinî istismarlardan da yakındır. O, bu fikirlerini halk kültüründen aşına olduğu kalıplarla anlatır. Bazen şiir bazen de makale halinde yayımlanan bu fikirler, onun şöhretini gittikçe arttırır.

Ancak çok geçmeden *El Islah ve Yeşin* kapatılır. Bu olumsuz gelişme, Tukay'ın moralinin tekrar bozulmasına neden olur. Artık eskisi gibi verimli ve istekli değildir. Bu moral bozukluğu yine de Tukay'ın yaratıcılığının kaybolmasına neden olmaz. *Yıldız, Vakit* ve *Şûra* gibi edebiyat dergilerinde şairin şiirleri çıkmaya devam eder.

1910'da *Yalt Yuh (Işıltı)* adlı bir mizah gazetesi gençleri etrafında toplamayı başarmıştır. A. Tukay da bu gençler arasındadır. Artık hiciv ve mizah yazılarında ustalaşan yazar, halk mizahının birikiminden gelen zenginliği kendi çağdaş üslubuyla birleştirip yeni bir alanda ürünler vermeye başlar.

Bütün bu edebî faaliyetlerinde yukarıda sözünü ettiğimiz dar kapalı muhitin etkisi onun peşini bırakmaz. Bu dönemde şairin hayatına çeki düzen veremediği ve içinde bulunduğu ekonomik sorunlarla

mücadele ettiği görülmektedir. O dönemdeki Tukay için Cemalettin Velidî şöyle demektedir: “*Koskoca Kazan’da bir köşeye çekilmiş arkadaşlarından müteşekkil dar muhitin dışına çıkmamıştır*”. (Velidî 1933: Özkan 1994’ten)

Şairin, 1911 yılında Astrahan’da bulunduğu dönemde tüberküloz hastalığı artık kendini dışa vurmuştur. Bu hastalık, şairin ruhsal hayatında ümitsizlikler yaşamasına neden olur. Dar odalarda ve pansiyonlarda hastalığı ilerler. Bir taraftan hastalıkla pençeleşirken diğer taraftan aşırı çalışmaktan hasta bedeni iyice zayıf düşer.

Sonunda, yakınlarının girişiyle şair, Kleçkin hastanesine yatırılır. Hastane döneminde onun yaşam ümidinin azaldığını; fakat bütünüyle yok olmadığını Fatih Emirhan’a, vedalaşma niteliğinde yazdığı mektuptan anlamak mümkündür.

A. Tukay, Fatih Emirhan’a yazdığı mektupta, şöyle bir ifade kullanmaktadır: “*Buradakiler bana neden daha evvel gelmediniz? Diyorlar. Onlara, biz hastaneyi ölümden önceki istasyon olarak biliriz. Az da olsa dünyada yaşamak istedim! diye cevap verdim.*” der. Bu mektubundan kısa bir süre sonra da hayata gözlerini yumar (15 Nisan 1913. Saat 20: 15)

Abdullah Tukay’ın XIX. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar gelen Tatarların edebiyat ve dil oluşturmaları mücadelelerinde önemli bir yeri vardır. (Öner 1991:Atnur 2009’dan)

XIX. yüzyıldan itibaren millî kültürün oluşturulmasında, öze dönüş, yani millet olma şuurunun canlandırılması ve korunmasında halk kültürünün önemi anlaşılmış ve bu sebepten yazılı edebiyat metinlerinde halk kültürü unsurları daha sık kullanılmıştır. Bu millî şuru korumak için halk edebiyatı başta olmak üzere halk kültürünün hemen hemen bütün türlerine karşı ilgi artmıştır.

Tukay çocukluk yıllarını acılarla dolu geçirmesine rağmen, Tatar edebiyatının zeminini hazırlayan didaktik eserler bırakmıştır. Onun eserlerinde araştırmacılar tarafından ortak özellik olarak hep “didaktik olma” vasfı ön plana çıkarılmıştır. Bu tespit bize göre de doğrudur. Abdurrahman Sadi’den Fatma Özkan’a kadar (1994: 75-76) yapılan araştırmalarda hep bu yöne vurgu yapılmıştır. (Temir 2001: 141-143; Öner 1990)

Tukay’ın şiirleri, konularına göre, ilginç bir sıra takip eder. Bunu şöyle ifade etmek de mümkündür. Onun bunalımlı yani sıkıntılı dönemlerinde mistisizme sığındığı görülmektedir. Zaten gerek fertlerin gerekse toplumun, bunalımlı ve ümitsiz olduğu dönemlerde uhrevî yöne döndüğü ve bir sığınak olarak dinî mistisizmi seçtikleri bilinmektedir. Tukay, daha sonra dinî ve millî açıdan bir boşluğa düşer ve milliyetçilikten vazgeçer gibi görünmesine karşın tekrar Tatarcılığa yani mahallileşmeye döner.

Gerek didaktik gerekse millî şiirlerinde, hatta dinî şiirlerinde, hep toplumun yararına öncelik ver-

miştir. Bunu gerçekleştirmek için de halk edebiyatının kullanılması gerektiğini söyler. “Halik Edebiyatı” başlıklı yazısında, “Hiç şüphesiz, halk şiirleri bizim istikbaldeki edebiyatımızın esasını teşkil edecektir. Puşkin ve Koltsov gibi en büyük Rus şairleri, halk şiirlerini taklit ederek şiirler yazdılar, söz konusu şiirler his, mana ve tasvir bakımından halkın hoşlanacağı ölçü ve şekillerde kaleme alındığı için gönüllere pek derin tesir etmiştir.” (Tukay 1955: 268 Özkan 1992’den)

Tukay, Rus ve dünya edebiyatının yanı sıra Anadolu Türk edebiyatının da önemli temsilcilerini tanıır ve eserlerinde onların tesirleri de görülür. Bu tesir, onun sanatının gelişmesinde önemli rol oynar. Bu yüzden bu döneme, hem millî hem de Tatarcılık, dolayısıyla mahallileşme dönemi de denilebilir.

Tukay, halk kültürü ile ilgili çalışmalar da yapar. Böylece sanatındaki halk kültürü unsurlarını, bilimsel bir zemine oturtmak ister. “Halik Edebiyatı” ve “Halik Muñnarı” adlı kitapçıklar hem derlenmiş malzeme hem de açıklayıcı bilgileri ihtiva eder. Tukay, bu eserlerinde halk edebiyatını da tanımlar ve halk kültürü örneklerinden hareket ederek yeni ve orijinal eserler yazmayı dener. “Altın Balık” ve “Altın Horoz” şiirleri bu tür çalışmalarındandır. Maddi kültürün kaybolabileceğini, ancak atalarımızdan gelen halk kültürünün her türlü zorluğa meydan okuyarak kaybolmadığını göstermek ister.

Tukay’ın başarısında; şiirleri başta olmak üzere, halkın her kesi-

mince anlaşılan bir dili kullanması, dünya edebiyatının önde gelen temsilcilerini keşfetmesi ve onlardan aldığı ilhamın çok önemli bir etkisi vardır. O, hem Doğu hem de Batı edebiyatının önemli isimlerini (Puşkin, Lermontov, Shakespeare, Goethe, Hayyam, Fuzuli, Nevai vb.) tanımış, hem de onların yaratıcılığı ile Tatar halkının yaratıcılığını birleştirebilmiştir. Doğu-Batı sentezi yapan Tukay, bu senteze zaman zaman Anadolu Türk edebiyatını da katmıştır. Onun bu dönemdeki “Muhammediye” ve “Envaru’l- Aşikin” gibi eserlerinde, Anadolu Türk edebiyatına ait eserlerin tesiri açıkça görülmektedir.

Türkiye’den göç eden şair Abdulveli Emrullah ile dostluğu sayesinde Namık Kemal, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit gibi Türk klasiklerini tanımış, onların eserlerini okumuş ve hatta bazı şiirlerini de ezberlemiştir. 1905-1906 yıllarında yazdığı eserlerde, Türk edebiyatının tesiri ve ilhamını açık bir şekilde hissedilmektedir. Türkiye’de bu konuda, başta Fuat Köprülü olmak üzere, ciddi bilim adamlarınca araştırmalar yayımlanmıştır. Köprülü, Tukay’ı Tatarların “Ulusal Vicedanı” olarak tasvir ederken, bu konuya da temas eder.

Abdullah Tukay halk kültürüne ait unsurları kullanırken, gelenek ve göreneklerin zaman zaman insanlığın ortak değerleri olduğunu ortaya koyar. Onun yaptığı derlemelerden biri olan “Aşkazar Ezgisi” adını taşıyan ve bir ağıtın oluşumunun anlatıldığı hikâyeye aşağıda dikkat çekilmiştir.

“Bir Başkurt memurunun kızı,

sevgilisi olan delikanlıyla, birbirlerini çok severek evlenmişler. Daha sonra Aşkazar nehrinin kıyısına avlanmaya giden delikanlı, nehirde boğulmuş. Onun ölümü ile ilgili kara haberi işitince, kız sevgilisi için çok ağlamış. Bu hasretini nasıl dile getireceğini bilemiyormuş.

Bir gün bu kız, Başkurt kızları arasında bulunan şarkıcı kızların hepsini çağırıp onlardan, vefat eden kocasının hatırası olarak çok içli bir türkü yakmalarını rica etmiş. Eğer gönlüne uygun hüznü bir türkü yakarlarsa, onlara birkaç baş deve hediye edeceğini de söylemiş. Kızların çok çalışıp çabalamalarına rağmen, yaktıkları türkülerin hiçbiri memur kızının hoşuna gitmiyormuş. Şarkıcı kızlardan hiçbir şey yapamayınca memur kızı, bir gün kendisi, güçlü bir duyguyla, nereden geldiği belli olmayan bir ilhamla Aşkazar türküsünü okumaya başlamış. Şarkıcı kızlar şaşırıp kalmışlar. (Tukay 2006:174).

Yukarıda anlatılan olay mizah teorileri içinde Uyumsuzluk Teorisi'ne uygun düşmektedir. Meşhur Alman filozofu Emmanuel Kant'ın *Critic of Judgment* (1892) adlı eserinde vermiş olduğu örneği hatırlatmaktadır. Bu örnek şu şekildedir:

Zengin bir adam ölmüştür. Adamın mirasçısı debdebeli bir cenaze töreni düzenlemeyi düşünür. Cenaze töreni sırasında geleneksel ağıt yakıcıların da unutulmayacak ağıt yakmalarını ister ve onlara bol para verir. Ancak onlar aldıkları çok paranın sevinciyle bir türlü içli ve sanatkârane ağıtlar yakamazlar. (Kant 1892, Morreal 1977'den).

Sonuç olarak, çok geniş bir araş-

tırma konusu olabilecek "Abdullah Tukay ve Halk Kültürü" konusunu, sadece bir makaleye sığdırmak çok güçtür. Bu konuya, araştırmacıların dikkatini bir kere daha çekmek ve Tukay'ın 27 yıl gibi kısacık ömründe ne kadar geniş bir perspektif ile problemlere baktığını ve bu perspektifte halk kültürünün nasıl bir temel teşkil ettiğini göstermek açısından onun bakış açısını ele almak, amaçladıklarının anlaşılması açısından önemlidir. Bunu yaparken de Tukay'ın eserlerini meydana getirdiği bağlamın göz ardı edilmemesi, yaşadığı çevrenin şair üzerindeki ve şairin de dönemi üzerindeki etkisinin doğru okunması ve yorumlanması tarihe ışık tutacaktır.

KAYNAKLAR

Atnur, Gülhan. "Abdullah Tukay'ın Şiirlerinde Efsane ve Masal Unsurları". Bilig 51, (Güz 2009):1-12.

Öner, Mustafa. "Abdullah Tukay'ın Bir Şiiri: Şürelî". E. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları 6 (1991): 193- 239.

Öner, Mustafa. "Abdullah Tukay'ın Şiirleri" Basılmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 1990.

Özkan, Fatma. "Abdullah Tukay'ın Halk Edebiyatı ile İlgili Görüş ve Düşünceleri", Milli Folklor 16 (Kış 1992): 30- 31.

Özkan, Fatma. Abdullah Tukay'ın Şiirleri, İnceleme- Metin-Aktarma. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1994.

Temir, Ahmet. "Edebiyat Tarihçisi Abdurrahman Sadi'ye Göre Tatar Şairi Abdullah Tukay". Kök Araştırmalar III (2001):137- 144.

Tukay, Abdullah. Seçilmiş Eserler Şiirler ve Makaleler. Ankara: Türksoy Yayınları, 2006.